

Лапиніна О. Л.,
кандидат філологічних наук, доцент кафедри німецької філології
Київського національного лінгвістичного університету

РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ ОБРАЗУ ЧОЛОВІКА В НІМЕЦЬКІЙ ФРАЗЕОЛОГІЇ

Анотація. Статтю присвячено особливостям національної специфіки відображення зовнішності, вікових характеристик, поведінки та характеру чоловіка у фразеологічних одиницях сучасної німецької мови. Розкрито семантику маскулінно маркованих фразеологічних одиниць. Установлено, що гендерними показниками найчастіше виступають антропоніми (міфологічні, історичні, літературні та біблійні імена) та зооніми.

Ключові слова: фразеологічна одиниця, маскулінність, гендер, гендерний показник, культура, національна специфіка.

Постановка проблеми. У сучасній гуманітарній науці актуальним напрямком наукових пошуків є гендерні дослідження. У контексті дослідження мовленнєвої поведінки чоловіків та жінок увагу лінгвістів зосереджено переважно на психологічних та соціальних аспектах мови. Проте стаття людини як одна з найважливіших її характеристик визначає в багатьох аспектах не лише соціальні орієнтації, але й культурні цінності, як індивіда зокрема, так і народу загалом. Саме культура, за В.М. Телією, є тим знанням, що відображає відомості про самопізнання людини в процесі життєвих практик [1, с. 18]. Репрезентація образу чоловіка в мові є культурно зумовленим мовним явищем, а його приналежність до певної національної культури визначає відмінності цього образу в різних мовних спільнотах. Дослідження особливостей культури, відбиття яких знаходимо у мові, дозволяє краще зрозуміти світосприйняття народу – носія мови, його образної системи, набору стереотипів. До того ж особливий інтерес у науковців викликають особливості відображення у мові людини та її навколишнього світу. Фразеологічні одиниці є тими вербальними засобами, які яскраво і точно відображають специфіку національного характеру народу, зберігають колорит й особливості розвитку його мови та історії, адже саме фразеологізми створювалися і відшліфовувалися народом упродовж віків. Для нашого дослідження ми обрали фразеологічні одиниці сучасної німецької мови, які характеризують осіб чоловічої статі. Адже характеристики чоловіка як представника німецького соціуму, які фіксуються фразеологічними одиницями, дозволяють сформулювати певні культурні характеристики німецької нації та визначити соціальну роль та поведінку чоловіка всередині німецького суспільства.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Термін «гендер» для позначення соціального та культурного аспекту статі був уведений у науковий обіг американським психоаналітиком Робертом Джессі Столлером наприкінці 60-х рр. XX ст. У вітчизняній соціальній та гуманітарній науці цей термін та пов'язана з ним проблематика з'являється пізніше, на початку 90-х рр. XX ст. Т.М. Мельник визначає гендер як змодельовану суспільством та підтримувану соціальними інститутами систему цінностей, норм і характеристик чоловічої та жіночої

поведінки, стилю життя і способу мислення, ролей та відносин жінок і чоловіків, набутих ними як особистостями в процесі соціалізації, що визначається соціальним, політичним, економічним і культурним контекстами буття й фіксує уявлення про жінку і чоловіка залежно від їхньої статі [2, с. 9].

Основам теорії гендеру, актуальним проблемам гендерної освіти та методології гендерних досліджень, питанням становлення гендеру в Україні присвячено праці українських науковців Н.Д. Чухим та Л.О. Смоляр. Проблеми гендерної специфіки мовленнєвої поведінки висвітлено в роботах низки зарубіжних та вітчизняних вчених: А.В. Кириліної, Г.С. Крейдліна, Х. Котгоф, Д. Таннен, Л.О. Ставицької, Й.А. Стерніна, Д.І. Терехової.

У межах гендерної лінгвістики провідну роль займають дослідження жіночого образу та опозиції *чоловік/жінка* в мові. Як противагу до терміна *феміністська лінгвістика* у своєму дослідженні «Чоловік у слов'янських мовах» Алла Архангельська штучно створює термін *маскуліністська лінгвістика*, розуміючи під *маскулінізмом* номінант особи чоловічої статі. На думку дослідниці, в сучасній мовознавчій науці спостерігається «дискримінація» щодо вивчення мовного образу чоловіка порівняно з мовним образом жінки [3, с. 6].

Мета статті. Таким чином, беручи до уваги появу низки нових завдань, що потребують подальшого вирішення, метою статті є з'ясування особливостей національної специфіки актуалізації та відображення певних чоловічих характеристик у фразеологічних одиницях сучасної німецької мови.

Виклад основного матеріалу. У дослідженні проаналізовано 160 фразеологічних одиниць (далі – ФО) німецької мови з лексичними та семантичними показниками чоловічого роду. Серед отриманих шляхом суцільної вибірки досліджуваних ФО виділяємо: 1. ФО, які характеризують чоловічі якості; 2. ФО, які описують зовнішність та вік чоловіка; 3. ФО, які репрезентують відносини *чоловік – жінка*.

Проведене дослідження дає підстави стверджувати, що в німецькій мові можна виділити ті характеристики, якості та властивості, що в свідомості носіїв є найсуттєвішими і формують чоловічий характер, вчинки і поведінку осіб чоловічої статі, їхні зовнішні та внутрішні якості. Продуктивність певної лексико-семантичної групи ФО залежить від того, наскільки носіями мови актуалізується та чи інша характеристика чоловіка.

У німецькій мові досить істотними для осіб чоловічої статі є ознаки на позначення низки характеристик чоловіка з негативною конотацією. Про хитруна кажуть – *ein schlauer Hecht*, про ледачого – *fauler Bauch, ein fauler Heinz, Herr Tunichtgut*. Пройдисвіта, шахрая та афериста називають *ein ausgekochter Hund, ein falscher Biedermann, ein dunkler (sauberer) Ehrenmann*. Для позначення «нерозумного» чоловіка використовуються фразеологічні одиниці з компонентами-лексемами різної

семантики *er ist eine Flasche, ein blinder Hesse* – він є йолопом, бовдурем; *ein dämmliches Aas, ein dämmlicher Affe, ein blöder Affel, ein dummer Esel* – він є дурнем, телепнем; *ein komischer Clown, ein sonderbares Gewächs, eine putzige Gurke, eine komische Haut, ein wunderlicher Heiliger* – він є диваком.

Цілісне значення досліджуваних ФО може формуватися всім складом слів-компонентів, участь кожного з яких є однаковою. Наприклад, прототип ФО *den hat der Esel im Galopp verloren* побутує у вільному вжитку і позначає буденну ситуацію. Коли осел пустився в галоп, то його вершник упав додолу. Дослівне значення всього виразу формує сему «бути настільки необережним та легкодумним, щоб пустити тварину галопом». Унаслідок метафоричного перенесення за схожістю дії комплекс почав характеризувати поведінку людини та набув значення «він дурний, аж світиться».

Низка досліджуваних фразеологічних одиниць характеризує зовнішність чоловіків. Якщо чоловік лисий – *er hat einen Bauplatz zu verkaufen*, якщо довжелезний, як жердина – *lang wie eine Bohnenstange*, якщо високий та худий – *ein Spargeltarzan*, якщо є копією свого батька – *er ist der ganze Abklatsch seines Vater*. Загальновідомим є той факт, що життя німецької нації невід’ємно пов’язано з виготовленням та споживанням пива. Але часте куштування цього напою не може минути безслідно і призводить до появи у багатьох любителів «пивного живота» (*Bierbauch*). Звідси і знаходимо в німецькій мові низку ФО, значення яких пов’язано саме із цим «атрибутом» маскулітності: *sich einen Bauch zulegen oder anfressen, einen Bauch bekommen, einen Waschbärbauch haben* – наїсти собі череву. ФО *einen Waschbärbauch haben* виникає завдяки жарту, коли в 1990-х рр. з’являється жартівливий антонім *Waschbärbauch* до *Waschbrettbauch* – живіт з добре видимою мускулатурою.

Досліджувані фразеологізми характеризують не лише характер та зовнішність, але й вік чоловіка: *er hat noch das Gelbe um den Schnabel, ein junger Dachs sein, er ist ein grüner Junge* – молокосос; *ein junges Blut haben, ein blutiger Anfänger sein* – жовтороте пташеня, новачок, хлопчисько; *ein alter Sack sein, abgelebt aussehen* – мати підтоптаний вигляд, бути в літах; *alt wie Methusalem sein, ein alter Krauter sein* – дуже старий, на схилі віку; *ein altes Fell, eine alte Haut* – дідуган.

До незначної групи фразеологічних одиниць із позитивною конотацією відносимо ФО на позначення старого та вірного друга – *alter Freund, alter Bursche, eine gemütliche Haut, ein altes Haus, eine treue Haut*.

Гендерний характер окремих фразеологічних одиниць у німецькій мові визначається тим, що в їх складі вживаються чоловічі власні назви: *kein Adonis sein* – гарним його не назвеш (згідно з міфологічними віруваннями Адоніс був юнаком дивовижної краси); *der dumme August* – блазень (у цирку «дурний Август» – образ безглузлого, метушливого клоуна, який вдає, ніби він є дурнішим, ніж насправді).

Цікавим є походження ФО *der Benjamin der Familie* – улюбленець сім’ї (про наймолодшого сина). Значення цього фразеологізму бере свої витoki з Біблії, оскільки Веніамин був останнім із дванадцяти синів Якова. Тому в деяких групах або сім’ях наймолодшого члена почали представляти гостям як «наш Веніамин», навіть якщо в того було зовсім інше ім’я.

Лексичними компонентами досліджуваних фразеологізмів часто виступають також слова (зооніми, фітоніми, назви реалій, суттєві в національно-культурному відношенні для носіїв

німецької мови і для німецької культури), які мають для німецького народу символічний характер.

Властиві чоловікові риси характеру та зовнішні якості позначаються шляхом порівняння з об’єктами рослинного (*ein Kerl wie ein Baum, ein Baum von einem Burschen* – силач, здоровенний чолов’яга) або тваринного світу (*stur wie ein Bock* – упертий, як осел; *ein rechter (ungeleckter) Bär, plump wie ein Bär* – незграбний, неотесаний чолов’яга, *brummig wie ein Bär* – буркотун). Смыслову структуру досліджуваних ФО розглядаємо як набір упорядкованих сем, що утворюють семантику ФО. У складі ФО значення зооніма послаблюється, що створює умови для семантичного зсуву. Входячи до ФО, компоненти-зооніми деактуалізуються, тобто різною мірою втрачають своє номінативне значення і предметну спрямованість. Колишні архісеми згасають або повністю зникають, диференційні семи трансплантуються в ядерні, а потенційні семи можуть актуалізуватися, займаючи передній план фразеологічного значення [4, с. 21]. Так, у низці ФО з компонентом-зоонімом *Bär* для характеристики чоловіка провідну роль для формування фразеологічного значення відіграють семи «здоровий», «сильний»: *Gesund (stark) wie ein Bär, Bärenkräfte haben, Bärennatur haben, bärenstark sein*.

Мотиваційною базою групи ФО є словосполучення, що базуються на певних історичних фактах, звичаях, традиціях німецького народу, для тлумачення яких потрібна етимологічна довідка. Дослівне значення словесного комплексу *der treue Eckart* пов’язане з героєм німецької міфології Еккартом, ім’я якого стало символом вірності й невідступності. Так було сформоване фразеологічне значення ФО *der treue Eckart* – «вірний слуга, товариш» [5, с. 21].

У низці ФО метафоричне переосмислення базується на уявних асоціаціях, тобто в основі лежить *нереальний, вигаданий образ або неіснуюча ситуація*. Характерним для цих ФО є те, що реальне позначається через нереальне, відбувається порушення формальної логіки та семантичної несумісності компонентів. [6, с. 288]. Наприклад, буквально значення ФО *ein abgebrochener Riese* – «надламаний велетень», але в результаті переосмислення словосполучення отримує значення «чоловік маленького зросту». Тут спостерігаємо логічне протиріччя, що надає особливого емоційного та експресивного забарвлення ФО.

Втілення культурної інформації в семантиці ФО здійснюється шляхом перенесення значення на основі характерних для німецького народу асоціацій (за суміжністю, контрастом, схожістю і причинно-наслідковим зв’язком), основою яких є його знання, пов’язані з історією, культурою, традиціями, реаліями, релігією та фактами, а також з конкретними предметами, які є носіями тих чи інших ознак. Так, основою перенесення значення ФО *ein grober Klotz* на позначення грубого, неввічливого чоловіка є образ колоди (*Klotz*) – необробленого шматка деревини, який вже у Мартіна Лютера асоціювався з байдужою та черствою людиною. Звідси походить і позначення дурного чоловіка як *Klotzkopf*.

Найменш численною є група досліджуваних одиниць, яка характеризує відносини *чоловік – жінка*. Шанобливе відношення жінки до чоловіка в німецькому суспільстві минулих років знайшло своє відображення у фразеологізмах, які в сучасній мові є дещо застарілими: *Mein Herr und Gebieter* – мій чоловік та повелитель; *Die Herren der Schöpfung*

sein – представники чоловічої статі; *Der Herrlichste von allen sein* – благовірний.

Про матримоніальні наміри чоловіка, який керувався розумом, а не серцем у пошуках нареченої можна зробити висновок завдяки фразеологізмам *einen Goldfisch angeln* – шукати багату наречену, *auf Abbruch heiraten* – одружуватися, розраховуючи на скору смерть багатой дружини. Якщо чоловік був єдиним представником сильної статі в жіночому товаристві, тоді йому було не уникнути порівняння з півнем: *Hahn im Korb sein* – бути єдиним чоловіком серед жінок. Повним іронією є фразеологізм на позначення чоловіка, який знаходиться під каблучком у своєї дружини – *er ist ein Pantoffelheld*. А ось джентльмена, котрий поводив себе дуже ввічливо по відношенню до жінок, останні характеризували як *ein Kavalier der alten Schule*.

Лексичним компонентом на позначення закоренілого холостяка у фразеологічних одиницях виступає дієприкметник *eingefleischt*: *ein eingefleischter Hagestolz*, *ein eingefleischter Junggeselle*. Дієприкметник *eingefleischt* є калькою з лат. *incarnatus*, що позначало з початку Ісуса Христа, який став тілом із плоті та крові. У фразеологічній одиниці дієприкметник набув значення «переконавання, яке повністю ввійшло в чиясь плоть та кров, тобто непохитне переконавання».

Висновки. Проведене дослідження дає підстави дійти висновків, що формування фразеологічних образів маскуліно маркованих фразеологізмів відбувається з опорою на лексико-граматичний склад досліджуваних одиниць, на прямі та переносні значення компонентів-лексем, що утворюють гендерні фразеологізми. Образ чоловіка в німецькій фразеології репрезентують фразеологічні одиниці на позначення фізичних, інтелектуальних, соціальних характеристик переважно з негативною конотацією. Маркерами маскулінності в досліджуваних фразеологізмах виступають компоненти-лексеми на позначення тварин, риб, рослин, а також міфологічні, історичні, літературні та біблійні імена. У фразеологічних одиницях, які характеризують образ чоловіка, присутня специфіка національного побуту та світосприйняття.

Фразеологічні одиниці як носії гендерної інформації надають широкі можливості для дослідження гендера. Проте категорія роду накладає лише часткові обмеження на вживання одиниць, тому є необхідність урахувувати прагматичні наміри мовця.

Література:

1. Телия В.Н. Первоочередные задачи и методологические проблемы исследования фразеологического состава языка в контексте культуры. *Фразеология в контексте культуры* : сборник статей ; ред. В.Н. Телия. Москва, 1999. С. 13–24.
2. Архангельська А.М. «Чоловік» у словянських мовах : монографія. Рівне : РІС КСУ, 2007. 448 с.
3. Основи теорії гендеру : навч. посіб. / за ред. В.П. Агеєвої, Л.С. Кобелянської, М.М. Скорик. Київ : «К.І.С.», 2004. 536 с.
4. Алефиренко Н.Ф., Семенов Н.Н. Фразеология и паремология : учебное пособие для бакалаврского уровня филологического образования. Москва : Флинта: Наука, 2009. 344 с.
5. Гаврис В.І., Пророченко О.П. *Німецько-український фразеологічний словник* ; уклад. В.І. Гаврис, О.П. Пророченко. Київ, 1981. Т. 1. С. 416.
6. Кунин А.В. О трактовке проблем фразеологии в «Общем языкознании». *Вопросы фразеологии*: сб. науч. трудов. Новая серия. Самарканд : СамГУ им. А. Навои, 1976. Вып. 277. С. 283–293.

Лапынина О. Л. Репрезентация образа мужчины в немецкой фразеологии

Аннотация. Статья посвящена особенностям национальной специфики отображения внешности, возрастных характеристик, поведения и характера мужчины во фразеологических единицах современного немецкого языка. Раскрыта семантика маскулинно маркированных фразеологических единиц. Установлено, что гендерными показателями чаще всего выступают антропонимы (мифологические, исторические, литературные и библейские имена) и зоонимы.

Ключевые слова: фразеологическая единица, маскулинность, гендер, гендерный показатель, культура, национальная специфика.

Lapynina O. Representation of the man's image in German phraseology

Summary. The article has been devoted to the analysis of the peculiarities of the national specific how the appearance and character of man are reflected in the phraseological units of modern German. The qualities, signs and properties, which in consciousness of Native speakers are the most substantial and form masculine character, the acts and behaviors of male persons, their external and internal qualities, could be distinguished in German.

Key words: phraseological unit, masculinity, gender, culture national specific.